

Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)

Dr. Önder DUMAN*

Özet: 93 Harbi'nden sonra başlayan ve kimi zaman kitlesel nitelik kazanan Romanya'dan Türkiye'ye yönelik göçler, cumhuriyet döneminde de sürmüştür. 1923-1933 ve 1934-1938 dönemleri olmak üzere iki ayrı kesitte incelenebilecek olan bu göçler neticesinde yüz binin üzerinde Türk, Anadolu'ya göç etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti her iki dönemde de sadece Müslüman Türklerin göçüne izin verirken, önemli bir nüfusa sahip Hıristiyan Gagauz Türklerinin göçüne ise soğuk bakmış, bu husustaki talepleri geri çevirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Dönemi, Türk Göçleri, Romanya, Türkiye, Gagauz Türkleri

Giriş

Bireylerin ya da toplumsal kümelerin daha iyi şartlarda yaşamak amacıyla bir coğrafya üzerinde yer değiştirmeleri anlamına gelen ve demografik bir süreci ifade eden göç, insanlık tarihiyle özdeş bir olgudur (İpek 2000: 1, Yalçın 2004: 1-11). Hiç kuşkusuz bu olguyla en yoğun biçimde iç içe yaşayan toplulukların başında da Türkler gelmektedir. Daha I. yüzyıldan itibaren Orta Asya'daki Türk boy ve oymakları yaşam şartlarını iyileştirmek amacıyla Asya'nın güneyine ve batısına akmaya başlamışlardır (Feher 1999: 1-7). Hazar Denizinin kuzeyinden Balkanlara ilerleyen ilk Türk grupları zamanla kaybolmuş, güneyden Anadolu'ya ilerleyen gruplar ise Selçuklu ve Osmanlı Devletlerini kurmuşlardır. Doğudan batıya yönelik bu nüfus hareketliliği Osmanlılar döneminde de ivmesini kaybetmemiş, Balkanlara önemli oranda Türk nüfus yerleştirilmiştir (Ülküsal 1966: 15-21).

Osmanlı Devletinin Balkanlardaki varlığı yaklaşık 500 yıl sürdü. Ancak 19. yy.ın son çeyreğinden itibaren Rusların Balkanlara girişi ve nihayetinde 93 Harbinin kaybedilmesi ile Osmanlı Devleti bölgedeki hâkimiyetini kaybetti. Söz konusu bölgede Bulgaristan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ gibi ulus devletlerin kurulması ve bunların homojen bir nüfus yaratmak amacıyla uyguladıkları politikalar Türkleri bu sefer ters istikamette, batı-doğu yönünde göç etmeğe zorladı (İpek 1999: 14-21, Todorova 1997: 348-349).

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi / SAMSUN
onderduman@hotmail.com

Bu tarihten itibaren sadece Balkanlardan değil, Osmanlı Devletinin hâkimiyetini kaybettiği diğer yerlerden de Anadolu'ya Türk göçleri gerçekleşti. Gelinen noktada Anadolu, deyim yerindeyse Türkler için son sığınma noktası oldu. Nitekim bu gerçek Falih Rıfkı Atay tarafından şu şekilde dile getirilmiştir. "...Biz, Tuna'dan "Nazlı Bodin" türküsüyle, Afrika'dan "Ceza-yir Marşı" ile, Arabistan denizlerinden "Ey Gâziler" mersiyesi ile ağlaya ağlaya, Anadolu toprağına göçettik..." (Atay 1970: 86) Balkanlardan Anadolu'ya yönelik Türk göçleri cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

A. Göçlerin Sebepleri

1. Türkiye Cumhuriyetinin Nüfus Politikası

Nüfus, tarihin hemen hemen her döneminde siyasî, iktisadî ve askerî güç sembolü olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar 18. yy. dan itibaren Malthus'un, nüfus artış hızının denetlenmemesi durumunda insanlığın büyük bir felakete karşılaşacağı yolundaki görüşleri sıkça yinelense de, insanoğlunun ekonomik, toplumsal ve demografik gelişim süreci söz konusu görüşü tekzip etmiştir (Irmak 1981: 211-212). Nitekim 20. yy. ın ilk çeyreği itibariyle genel anlayış, nüfus artışının devletlere hem iktisadî, hem de siyasî ve askerî güç kazandıracığı yönündeydi (Zaim 1973: 23, Saraç 1997: 32).

Nüfusun siyasî, iktisadî ve askerî açıdan önemli bir güç göstergesi olduğu bu ortamda, Osmanlı Devleti ve onu takip eden Türkiye Cumhuriyeti Devleti "eksik nüfus"(1) sorunuyla karşı karşıyaydı. Çünkü Balkan Savaşı'yla başlayan, I. Dünya Savaşı'yla devam eden ve Millî Mücadele ile sonuçlanan on yıllık bir dönemde Anadolu nüfusu 18 milyondan 13 milyona düşmüş, % 30'a yakın bir nüfus kaybı yaşanmıştı (Tekeli 1990: 59). Ayrıca 1920'li yılların başında genel sağlık önlemlerinin yetersizliğine karşılık sıtma, verem, frengi, trahom, tifo ve dizanteri gibi bulaşıcı hastalıklar sonucu yüksek ölüm oranları dikkati çekmekteydi (Irmak 1981: 214, Talas 1992: 50). Kısacası genç Türkiye topraklarının genişliği dikkate alındığında az ve aynı zamanda sağlık sorunlarıyla yüklü bir nüfus devralmıştı. Nitekim bu gerçek Gazi Mustafa Kemal'in 16-17 Ocak 1923'de İstanbul gazetecileri ile yaptığı mülakatta da gündeme gelmiş ve Gazi burada "...Hakikaten memleketin nüfusu şâyân-ı teessüf bir derecededir..." tespitini yapmıştı. Mustafa Kemal Paşa bu konuşmada, Türkiye'nin yansı kadar toprağa sahip Almanya'nın 70 milyonluk bir nüfusu beslediğine dikkat çekiyor ve genç Türkiye'nin bundan daha fazla olması gerektiğini ifade ediyordu. Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında ise nüfus probleminin çözümünü yolunda uygulanacak politikanın esaslarını da şöyle anlatıyordu: "...sıhhi ve ictimai tedbirler almak lazım gelir. Bunun için icap ederse ve aramızda

mütehasşıs yoksa nerede varsa oradan mütehasşıs celbedeceğiz. Fakat aynı zamanda hudud-ı milliye haricinde kalan aynı ırk ve aynı harstan olan anasını da getirmek ve ... nüfusumuzu tezyid etmek lazımdır... Eğer Rusya'dan da getirmek mümkün olursa, oradan da getireceğiz. Fakat bence Garbî Trakya'dan kâmilen Türkleri nakletmek lazımdır..." (İnan 1982: 53-54)

Görüldüğü üzere yeni devletin nüfus politikası, genel sağlık önlemlerinin alınması ve dışarıdan göçmen getirilmesi, en basit ifadeyle nüfusun artırılması esasına dayanıyordu. Zaten ülkenin içinde bulunduğu şartlar da bu politikayı gerekli kılmaktaydı. 1927 yılı itibariyle Türkiye 762.736 kilometre kare olup, 13.648.270 kişilik bir nüfusa sahipti. Dolayısıyla kilometre kareye ortalama 18 kişi düşmekteydi. Bu oran Batı ve Güney Avrupa ülkeleriyle mukayese edildiğinde, Türkiye'nin az nüfuslu bir ülke olduğu gerçeği ortaya çıkıyordu. Nitekim kilometrekareye İtalya'da 133, Romanya'da 62, Bulgaristan'da 58 ve Yunanistan'da 49 kişi düşmekteydi (Şeref Nuri 1935: 2). Türkiye'nin nüfusa ihtiyacı olduğunun bir diğer göstergesi ise, ziraata elverişli arazinin boşluğuuydu. Nitekim ülkenin toplam yüzölçümünün % 31'i ziraata elverişli olup, bunun sadece % 15, 67'si üzerinde tarım yapılabilmekteydi (Neşet Halil 1932: 41). Türkiye genç bir ülkeydi ve hızla kalkınmak zorundaydı. Bu da kısa vadede ancak tarımsal üretimi arttırmakla sağlanabilirdi. Ülkenin malî durumu tarımda makineleşmeyi mümkün kılmadığı için, zirai üretimi geliştirmenin tek yolu ise emek arzını genişletmek, diğer bir ifadeyle boş ve zengin araziye "şenlendirmekti".

Ülkenin içinde bulunduğu dâhilî vaziyetin yanı sıra Avrupa'daki bir takım gelişmeler de, bol nüfus politikasını gerekli kılmaktaydı. Dünyada ve özellikle de Avrupa'da sömürgecilik rüzgârları henüz etkisini kaybetmemişti. Avrupa'da hâlâ Anadolu'nun bir Türk yurdu olma özelliği kazanmadığı iddiaları dile getirilmekte, Türkiye'nin gösterildiğinden daha az bir nüfusa sahip olduğu ifade edilmekteydi. Yayılımacı bir politika izleyen ve hatta Akdeniz ve Ege adalarında hak iddia eden İtalya diktatörü Mussolini, 1926 yılında yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin gerçek nüfusunun altı milyon olduğunu söylemişti (Arı 1992: 415). Bu iddia genç Türkiye için önemli bir tehdit unsuruydu. Hele bu iddianın daha birkaç yıl öncesinde bağımsızlık savaşı verilen ülkelerin birinden gelmiş olması durumun ciddiyetini daha da artırıyordu.

Görüldüğü üzere Türkiye, cumhuriyetin ilk yılları itibariyle ekonomik kalkınmasını sağlayacak insan unsuruna sahip olmak ve dıştan kaynaklanan iddia ve emellere karşı ülkeyi korumak için artma esasına dayanan bir nüfus politikası izlemek zorundaydı. Nitekim bu zorunluluktan ötürü hükümetler, "çok nüfus, tok nüfus, şen ve zengin nüfus" siyaseti takip etmiş-

lerdir (Arı 1992: 415-416). Bu siyasetin gereği olarak bir taraftan ülke içinde nüfusu arttırmaya yönelik bir takım tedbirler alınırken(2), diğer taraftan Ocak 1923'te Mustafa Kemal'in de işaret ettiği üzere Balkanlardaki Türk kitlenin Anadolu'ya göç ettirilmesine çalışılmış, hatta bu göçler teşvik edilmiştir (BCA 272.12/58.154.18, BCA 272, 12/60.166.17, Çağaptay 2002: 224).

Türkiye dışarıdan göçmen getirerek nüfusu sadece nicelik olarak değil nitelik olarak da geliştirmek amacındaydı. Beklentiler, Anadolu insanına nazaran daha zengin ve eğitilmiş olan bu kitlenin hem 1923 Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ile kaybedilen nitelikli nüfusun yerini alabileceği, hem de hızlı ekonomik kalkınmanın lokomotifini rolünü üstlenebileceği yönündeydi (Kızılay 7.12.1937, İpek 2005: 184-186).

2. Yaşanan Yerde Kendini Gösteren Bazı İtici Faktörler

Kişiler için hem yaşanan hem de göç edilmesi düşünülen yerlerde bazı itici ve çekici faktörler vardır. Yaşanan yerde kendini gösteren itici faktörler siyasî, iktisadî, sosyo-kültürel, ailevî ve kişisel sebeplere dayanıyor olabilir (Yalçın 2004: 31).

Romanya'daki Türkler açısından itici faktörlerin neler olduğunu ifade etmeden önce şu tespitleri yapmak yerinde olacaktır. 1920'li yıllar itibariyle Bulgaristan ve Yugoslavya'ya nazaran Romanya'daki Müslüman Türkler din, kültür ve eğitim alanındaki azınlık haklarını daha rahat kullanabilmekteydiler. Yaklaşık 190 bin nüfusa sahip olan Müslüman Türkler, seçim kanunundan faydalanarak Romanya meclisinde kendilerini temsil edecek vekiller seçebilmekte, dinî teşkilâtlarını kurabilmekte ve okullarda Türkçe dersi alabilmekteydiler (Ülküsal 1976: 1084). Buna karşılık Hıristiyan Gagauz Türkleri ise azınlık olarak kabul edilmedikleri için aynı haklara sahip değillerdi. Yine aynı yıllar itibariyle Türkiye Romanya siyasî ilişkileri de iyi ve samimi bir hava içerisinde devam etmekteydi (Özgiray 1996: 119).

Türklerin azınlık haklarını kullanabilmeleri ve iki ülke arasındaki iyi ilişkilere rağmen, Romanya'daki bazı gelişmeler Türkleri göç etmeye sevk etmiştir. Bu itici faktörlerin ilki toprak meselesidir. Romanya savaş öncesi dönemde büyük toprak sahipliğine dayalı feodal yapının egemen olduğu bir tarım toplumu özelliği göstermekteydi. Ancak savaş içinde yapılan harcamalar ve alınan mağlubiyetler ile ülkenin sosyo-ekonomik yapısı önemli ölçüde bozuldu. Söz konusu durumun kendi iktidarını olumsuz yönde etkileyeceğini gören Kral Ferdinand Kasım 1918'de, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını gözetmekten vazgeçerek, 100 hektarın üzerindeki mülkiyetli arazilerin istisna edilerek, ihtiyaç sahibi köylülere dağıtılması ve istisna

bedelinin %35'inin devlet tarafından karşılanması hususunda bir karar aldı. Nitekim söz konusu karar 17 Temmuz 1921'den itibaren yürürlüğe kondu (Kollu 1996: 166, Öksüz 1996: 77). Dolayısıyla bu durum diğer tüm büyük toprak sahipleri gibi Türkleri de olumsuz yönde etkiledi. Bunun yanı sıra Romanya Hükümeti 1924'te Türklerin yoğun biçimde yaşadığı Dobruca bölgesinde ikinci bir istimlak kanunu tatbikatına girişti. Buna göre herkes elindeki arazinin kendisine ait olduğunu tapu senedi veya şahitlikle ispata davet edildi. Hükümetin ilânına göre sahiplik durumunu ispat edenler arazilerinin üçte ikisine kavuşabilecek, geriye kalan miktar ise devlete intikal edecekti (Ülkusal 1966: 48). Oysa uygulama çok daha farklı tarzda gerçekleşti. Hükümet el koyacağı toprak oranını üçte bir olarak açıklamasına rağmen, sahiplik durumunu ispat eden Türklerin çoğu topraklarının yarıya yakınını bırakmak zorunda kaldılar. Ayrıca Romanya Hükümeti çoğu defa ziraata elverişli verimli kısımları istimlak ederken, kumlu ve taşlık kısımları Türklere bıraktı (BCA 030.10/116.810.13). Dolayısıyla zorlukla geçinen pek çok Türk köylüsü artık ailesine bakamaz hale geldi (Cumhuriyet 3 Birinci Kanun 1934: 6). Romanya Hükümeti el koyduğu bu toprakları, Makedonya ve Banat'tan getirdiği Ulahlara verme kararı aldı ve böylece Dobruca'nın Romenleştirilmesi hususunda önemli bir adım attı (BCA 030.10/116.810.13).

Türkleri göçe iten bir diğer faktör ise Romanya'nın 1920'lerin başından itibaren Makedonya ve Banat'tan getirdiği Ulahları Dobruca'ya yerleştirme çabalarıdır (BCA 030.10/116.809.3). Bu çabanın ilk aşaması yukarıda da ifade edildiği üzere Romanya Hükümeti Dobruca'da uygulamış olduğu istimlak politikasıdır. Hükümetin öngördüğü yerleştirme plânına göre Makedonya ve Banat'tan getirilen Ulahlar ilk etapta, evleri inşa edilinceye kadar, Türklerle aynı yerlerde yaşayacaklardı. Nitekim bu kararın tatbikiyle birlikte iki unsur arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamış, ilerleyen dönemlerde Ulahlar Türkleri bölgeden kaçırmak için "*camilere hakaret etmek*", "*avlulara domuz bırakmak*", "*çeşmelere pislik sürmek*" gibi eylemlere başvurmuşlardır (BCA 030.10/116.810.13, BCA 030.10/247.668.13). Ulahlarla çatışmayı göze alamayan pek çok Türk ailesi evlerini terk etmiş ve Türkiye'ye göç etmek üzere hazırlıklara başlamıştır. Dolayısıyla Romanya'nın Dobruca'yı Romenleştirmek politikası kısa sürede olumlu yönde sonuç vermeye başlamıştır.

Göçün itici faktörlerinden bir diğeri ise Türklerin angaryaya tabi tutulmaları ve bazı bölgelerde can ve mal emniyetlerinin tümüyle yok olmaya başlamasıydı. Özellikle sınır boylarındaki Türk köylüleri angaryaya tabi idi. Bu köylüler yılın her dönemi sınırdaki askerlere her türlü lojistik desteği sağlamakta, ancak buna karşılık hiçbir ücret alamamaktaydılar. Türkler yine bazı yerlerde

itilip kakılmakta ve hatta kimi zaman öldürülmekteydiler. Romanya Hükümeti ise bu suçların faillerinin yakalanması hususunda kendinden beklenen etkinliği gösterememekteydi (BCA 030.10/116.810.13).

Tüm bunların yanı sıra 1929 ekonomik bunalımının olumsuz etkileri de Türkleri göçe sevk etmekteydi. Romanya'daki Türkler çoğunlukla tarım sektöründe faaliyet yürütmekteydiler. 1929 bunalımı ise Romanya ekonomisini oldukça kötü vurmuş, pazar oldukça daralmıştı. Pazarın daralması köylülerin ellerindeki ürünü satamaması anlamına geliyordu. Dolayısıyla ürettiği malı satamayan Türk köylüleri, mali tablosu hiç de iç açıcı olmayan Romanya Hükümetinden de yardım alamadıkları için oldukça zor günler geçirmekteydiler (Kollu 1996: 172-173).

Netice itibariyle elinden toprağı alınan, Ulahlarla bir arada yaşamak zorunda bırakılan, angaryaya tabi tutulan, can ve mal güvenliği tehlikeye giren ve iktisaden oldukça zorlanan Türkler için tek çare Türk bayrağının gölgesine sığınmaktı. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de bu göçü teşvik etmesi ile on binlerce insan göç yollarına düşmüştür.

B. Göçler

Atatürk döneminde Romanya'dan Türk göçlerini 1923-1933 ve 1934-1938 göçleri olmak üzere iki ayrı dönemde incelemek gerekmektedir. Çünkü her iki dönem göçler gerek nitelik ve gerekse nicelik bakımından farklılık göstermektedir. İlk dönem göçler küçük gruplar halinde gerçekleşmiş ve gelenlerin çoğu serbest göçmen(3) statüsünde kabul edilmişlerdir (Geray 1962: 11, Ülküsal 1966: 181). Buna karşılık ikinci dönem göçler kitlesel boyutta olup, gelenler iskânlı göçmen(4) statüsünde devlet eliyle yerleştirilmişlerdir (Cumhuriyet 28 Ağustos 1935: 2, Son Posta 28 Mayıs 1935, Geray 1962: 11).

1. 1923-1933 Dönemi Göçler

Ulahların Dobruca'ya yerleştirilmesi ve özellikle de 1924 istimlâk kanununun tatbiki ile Türkler, Romanya'daki yaşam koşullarının kendileri için artık hiç de kolay olmayacağını anlamışlardı. Dolayısıyla Türkler yavaş yavaş ellerindeki menkul ve gayrimenkulleri satarak, pasaport temin etmeye ve konsoloslar vasıtasıyla Türkiye'den göç talebinde bulunmaya başladılar. Türkiye Hükümeti prensip itibariyle bu talepleri geri çevirmedi ancak, ülkenin malî imkânların sınırlı olması nedeniyle sadece, herhangi bir şekilde yardım talep etmemek şartını, diğer bir ifadeyle serbest göçmenlik statüsünü kabul edenlere göç izni verdi (BCA 272.12/56.143.95, BCA 272.12/56.142.24). Dolayısıyla göçmenlerin Türkiye'ye gelirken yaşamlarını idame ettirecek maddî imkânları da beraberlerinde getirmeleri gerekiyordu. Nitekim 1928'e kadar ki göç sürecinde gelenlerin çoğunlukla ziraatla uğraşan "müstakil çiftçiler" oldukları ve arazi satışlarından elde ettikleri

önemli miktardaki nakit paralarla Türkiye'ye giriş yaptıkları tespit edilmektedir (BCA 272.12/60.166.17). Dolayısıyla bu ilk beş yıllık dönemde Türkiye Hükümeti hem iskân masrafı yapmamış, hem de önemli miktardaki bir sermayenin ülkeye girişini temin etmiştir. Buna karşılık Romanya Hükümeti, Türklerin göçü ile ülkedeki zenginliğin yavaş yavaş dışarıya çıktığını göerek, bu süreci engellemek üzere 1928 yılında bazı girişimlerde bulundu. Öncelikle pasaport alma aşamasında bazı engeller koydu. Ardından Romanya partilerine üye olan ve göçlerle birlikte çıkarları zedelenmeye başlayan nüfuzlu Türklerle işbirliği yaparak, göç aleyhinde propaganda faaliyetleri yürüttü. Nitekim bu çalışmalar kısa sürede etkisini gösterdi ve 1928 yılının ikinci yarısından itibaren Türk göçlerinde bir durulma gözlendi (BCA 272.12/ 60.166.17). Bu aşamada Türkiye'nin tepkisiz kalması beklenemezdi. Nitekim bu hususta ilk girişim Türkiye'nin Bükreş elçisinden geldi. Öncelikle pasaport alma aşamasında çıkarılan engellerin kaldırılması ve göç aleyhinde yapılan propagandalara son verilmesi hususunda Romanya resmî makamları nezdinde bazı girişimlerde bulunan elçi, 25 Haziran 1928'de Ankara'ya bir yazı göndererek, Türkiye'nin olaya müdahil olmasını istedi. Elçiye göre Türkiye öncelikli olarak pasaport temini hususunda çıkarılan güçlülere karşı diplomatik girişimlerde bulunmalı ve göç aleyhinde bulunan nüfuzlu Türklere emval-i metrukeden toprak vererek, onları kazanmalı, ardından da imam, öğretmen ve mizah gazeteleri vasıtasıyla Romanya'da göç propagandası yapmalıydı (BCA 272.12/60.166.17).

Elçinin tedbir mahiyetindeki bu önerilerine karşılık, Türkiye'nin ne tür girişimlerde bulunduğu tespit edilememekle birlikte, 1933'te bir diğer elçi Hamdullah Suphi Bey'in(5) pasaport çıkarmada yaşanan zorluklardan bahsediyor olması (BCA 030.10/247.668.13), mevcut sorunların hâlâ çözüme kavuşturulamadığını göstermekteydi. Bu problemlere rağmen 1928'den sonraki süreçte az da olsa Romanya'dan Türkiye'ye yönelik göçler devam etmiştir (BCA 030.10/116.809.3).

Bu on yıllık dönemde serbest göçmenlerin yanı sıra çok az miktarda iskânlı statüde göçmen de kabul edilmiştir. Bunlar daha çok 1924 istimlâk kanunu sonrasında işleyecek toprağı kalmayan ve geçim sıkıntısına düşen kimse-lerdi. Türkiye Hükümeti bu durumdaki Türklerin pasaport işlemlerini konsoloslar vasıtasıyla halletmiş, nakliye masraflarını karşılamış ve iskânlarını sağlamıştır (BCA 030.10/81.530.7). Netice itibariyle 1923-1933 göç döneminde serbest ve iskânlı statüde, küçük gruplar halinde Romanya'dan Türkiye'ye toplam 33.852 kişi göç etmiştir (Geray 1962: 11).

2. 1934-1938 Dönemi Göçler

1930'ların başı itibariyle Romanya'daki Türklerin yaşam şartları oldukça ağırlaşmıştı. Bir yandan ekonomik değeri olan toprakların istimlâk edilme-

si, diğer yandan Ulahların baskıları, can ve mal güvenliğinin ortadan kalkması, angarya ve ekonomik buhranın olumsuz etkileri göçten başka çıkar yol bırakmamıştı. Nitekim bu durum Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey'in 26 Mayıs 1932 tarihli raporunda şöyle anlatılmaktaydı. "... Vakit geçtikçe Türk halkının mukavemeti her suretle azalmaktadır. Bir gün gelecektir ki muhaceret hareketi, önüne geçilmek imkânı olmayan bir sel halini alacaktır... Ya bütün mal ve mülklerini bırakarak firar ediyormuş gibi Roman-ya'yı terk edecekler yahut da bunların ellerindeki son servetler de pasaport temini uğrunda rüşvet olarak yabancı ellere gidecektir..."(BCA 030.10/116.809.3)

Hamdullah Suphi Bey'in bu öngörüsü kısa bir süre içerisinde gerçekleşti. 1932 yılı sonbaharından itibaren Dobruca'daki birçok Türk aile malını, mülkünü yok pahasına satmakta ve bir an önce Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramaktaydılar (BCA 030.10/246.667.10). Bu hareketliliğe karşılık Türkiye Hükümeti, kitlesel bir göç karşısında göçmenlerin sevk, iye ve iskânı ile ortaya çıkacak masrafı karşılayabilecek malî imkânlardan yoksundu (BCA 030.10/116.809.3). Dolayısıyla hükümet 1933 yılı başında Bükreş elçiliğine bir talimat göndererek, muhtemel bir kitlesel göçün önlenmesi hususunda gerekli tedbirlerin alınmasını istedi (BCA 030.10/246.667.10).

Elçilik ile hükümet arasındaki bu yazışmalar devam ederken, Roman-ya'daki Türkler arasında göç hazırlığı had safhaya ulaşmıştı. Herkes ev ve arazisini satma telaşındaydı. Dolayısıyla Türklerle meskûn bölgelerde arazi fiyatları oldukça düştü. Dobruca'daki Romen ve Bulgarlar Türklerin er geç gideceğini bildikleri için toprak satın alımında istekli davranmıyor, fiyatların daha da düşmesini bekliyorlardı (Ufûs 4 Eylül 1935: 1). Hatta bazıları aralarında bir takım teşekküller oluşturarak fiyatları kendileri belirlemekte ve tekel halinde satın alım yapmaktaydılar (Cumhuriyet 9 Ağustos 1935: 3). Doğal olarak bu durum fiyatları asgari seviyeye çekiyordu (Cumhuriyet 5 Nisan 1934: 4). Öyle ki "müştemelâtı"(6) ile birlikte arazisinin dekarını 300-400 leye satmak durumunda kalanlara sıkça rastlanmaktaydı (BCA 030.10/247.668.13).

Türklerin bu yoğun göç hazırlıklarına karşılık Hamdullah Suphi Bey'in almış olduğu tedbirler neticesinde 1933 yılı içinde kitlesel bir göç yaşanmadı. Söz konusu yıl içinde sadece 3.273 kişi Türkiye'ye göç etti (BCA 030.10/81.531.8). Ancak alınan tedbirler kısa süre içerisinde etkisini yitirmiş olsa gerek, 1934 yılı ilkbaharında Dobruca'daki Türkler kitleler halinde liman kenti Köstence'ye doğru akmaya başladılar. Ev ve arazilerini satan ve geriye kalan mallarını da arabalara yükleyen Türkler, Silistre, Pazarcık ve Tozakan sancaklarından hareketle 4-5 günlük bir yolculuk neticesinde

Köstence'ye varmakta ve bir an önce Türkiye'ye ulaşma arayışı içerisinde girmekteydiler (Cumhuriyet 3 Birinci Kanun 1934: 6). Kuşkusuz bu acelelinin arkasında, yaşanan sıkıntıların etkisi büyüktü; ancak Köstence limanında göçmen nakletmek için bekleyen vapur sahipleri de yaptıkları çalışmalarla bu göç etme sürecini tetiklemekteydiler. Daha önce de ifade edildiği üzere Türkiye, kitlesel bir göçe hazırlıklı olmadığı için göçmenlere vapur tahsis etmemişti. Buna karşılık Köstence'deki göçmenler ise bir an önce Türkiye'ye varmak için nakliye ücretini ceplerinden ödemeyi göze alarak, vapur kiralama yolunu tutmuşlardı (Akşam 7 Teşrin-i Sani 1934: 1). Mümkün olduğu kadar çok göçmen taşıyarak, daha fazla kazanç peşinde koşan vapur sahipleri ise kendi aralarında rekabete girerek, köylere kadar gitmekte ve göçmen toplamaktaydılar (Cumhuriyet 13 Mayıs 1935: 2). Dolayısıyla tüm bu çalışmalar göç hareketliliğine önemli ölçüde ivme kazandırmaktaydı.

1934 yılı sonbaharında yaklaşık 30 bin kişi Türkiye'ye göç etmek üzere Köstence'de toplandı (Akşam 16 Teşrin-i Evvel 1934: 3). Göçmenler için buradaki en önemli sorun hamal ücretleriydi. Örgütlü biçimde çalışan hamallar, göçmenlerin ağır eşyalarını ve hayvanlarını tayfaların taşımalarına izin vermiyor, dolayısıyla kendi tekellerinde olan bu iş için yüksek ücretler talep ediyorlardı (Cumhuriyet 9 Ağustos 1935: 3). Pasaport ve nakliye ücretlerini ceplerinden ödeyen göçmenler, ellerindeki son parayı da hamallara vermek zorunda kalıyorlardı. Nitekim 1934 yılı Aralık ayında Türkiye'ye gelen 1.583 kişilik bir kabileyi Tekirdağ'da karşılayan Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey'in raporuna göre, göçmenlerin elindeki toplam para 2.500 liraydı ve en varlıklı göçmende bile sadece 1, 5 lira vardı (BCA 030.10/72.472.7). Görüldüğü üzere göçmenler 1934 yılı sonu itibarıyla tüm maddî güçlerini yitirmiş biçimde Türkiye'ye gelmekteydiler.

Vapurlara binene kadar büyük maddî külfetler yüklenen göçmenlerin, güvenli ve rahat bir yolculuk yaptıkları söylenemezdi. Mümkün olan en ucuz tarifeye yolculuk yapmak isteyen göçmenler, vapurların donanım ve kapasite itibarıyla nakliyata elverişli olup olmadığı hususunu pek gözetmemekteydiler. Bunu fırsat bilen vapur sahipleri ise telsiz tertibatı dahi olmayan vapurlara (BCA 030.10/81.531.4, Akşam 16 Teşrin-i Evvel 1934: 3) kapasitesinin çok üzerinde yolcu ve eşya istif etmekteydiler (BCA 030.10/116.810.13). Nitekim bu şartlar altında sadece Haziran-Ağustos 1934 döneminde 4.337 kişi Türkiye'ye gelmiştir (Cumhuriyet 13 Birinci Teşrin 1934: 1).

1934 yılı sonuna gelindiğinde Köstence'de konsolosluktaki işlemlerinin bitirilmesini bekleyen yaklaşık 10 bin göçmen bulunmaktaydı. Bu sayı 1935 yılı başından itibaren yine artmaya başlamıştı. Artık ok yaydan çık-

mış, bu insanların belli bir program dahilinde Türkiye'ye getirilmesi zorunlu hale gelmişti. Nitekim bu gerçekten hareketle Türkiye Hükümeti, Romanya'daki Türklerin göçünü belli bir düzene kavuşturmak ve onların hak ve menfaatlerini korumak üzere Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey'i görevlendirdi (Akşam 1 Mart 1935: 1). Hamdullah Suphi Bey'in girişimleri sonucunda, içinde Romanya Başbakanı, İçişleri ve Ziraat bakanlarının da bulunduğu bir komisyon kuruldu. 21 Şubat 1935'te yapılan ilk komisyon toplantısında başta pasaport olmak üzere Türklerin göçler esnasında karşılaştıkları problemleri en yetkili makamlara anlatan Hamdullah Suphi Bey, bundan sonraki göç süreci hakkında bazı önerilerde bulundu. Hamdullah Suphi Bey, Türklerin oturdukları bölgelerin 3 veya 4 mıntıkaya ayrılmasını ve bu mıntıkların belli bir sıra ile göç etmesini, Türklerden geriye kalan menkul ve gayrimenkullerin karma bir komisyon tarafından tespit edilmesini ve değerlerinin saptanmasını, bunların Romanya Hükümeti tarafından satın alınarak, bedelinin kısmen nakit kısmen petrol ve kereste ile ödenmesini talep etti. Hamdullah Suphi Bey ayrıca, Türk ahaliye köy köy müşterek pasaport verilmesini ve cüz'i bir ücret talep edilmesini, vergi borçlarının affedilmesini ve de rıhtım ve iskelelerde hamallara ödenen yüksek ücretlerden Türklerin başışık tutulmasını istedi. Hamdullah Suphi Bey'in bu istekleri Romen yetkililerce prensip itibariyle kabul edildi (BCA 030.10/247.668.16). Bütün bu prensip kararlar Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın 10 Mayıs 1935 tarihli Bükreş ziyaretinde tekrar müzakere edildi ve uygulama aşamasına geçilmesi hususunda bir karara varıldı. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra da Romanya Hükümeti ilk adımı atarak, liman ve rıhtımlarda hamallara ait olan yük taşıma tekeline Türk göçmenler için geçici olarak kaldırdı. Buna göre artık göçmenler eşyalarını ve hayvanlarını vapurlardaki tayfalara yükleyebileceklerdi (Cumhuriyet 9 Ağustos 1935: 3).

Romanya'da Türk göçü ile ilgili olarak görüşmeler devam ederken, Türkiye'de hükümet de göçmenlerin taşınması için vapur acenteleriyle görüşmeler yapmaktaydı. Nitekim bu görüşmeler neticesinde taşıma bedeli bütçeden karşılanmak üzere Bursa, Nazım, Hisar, Adana ve Adnan vapurları sahipleriyle anlaşıldı. Anlaşmaya göre vapur sahipleri eşyası ile birlikte her bir göçmeni Köstence'den İstanbul'a 290 leye (237 kuruş) taşıyacaktı (Akşam 10 Haziran 1935: 5).

Tüm bu göç hazırlıkları yapılırken, Romanya'daki Türk elçi ve konsolosları da hummalı bir çalışma içerisindeydiler. Çünkü Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey 20 Mart 1935'de Bükreş elçiliğine gönderdiği yazıda (BCA 030.10/116.810.13), Romanya'dan bir yıl içinde 50 bin göçmen alınabileceğini ifade etmişti. Dolayısıyla elçi ve konsoloslar da bu kotayı

doldurabilmek için oldukça yoğun biçimde çalışmakta, sürekli olarak iç bölgelerden Köstence'ye göçmen sevk etmekteydiler. Nitekim yaz aylarına gelindiğinde Köstence'de yaklaşık olarak 30 bin kişilik bir göçmen kütlesi mevcuttu. Elçi ve konsolosluk görevlilerinin bu yoğun çalışmalarına karşılık, nakliyat işi oldukça ağır işliyordu. Ayda sadece bir sefer yapılabilmekte, dolayısıyla vapurcular bundan oldukça şikâyet etmekteydiler (Cumhuriyet 10 İkinci Teşrin 1935: 1). Sürecin bu kadar ağır işleminde memur yetersizliği nedeniyle işlemlerin gereğinden fazla uzamasının da etkisi vardı; ancak asıl sebep, göçmenlerin Türkiye'deki iskânı için yapılan hazırlıkların tamamlanmasının beklenmesiydi (Cumhuriyet 25 Eylül 1935: 2). İskân bölgelerindeki hazırlıklar tamamlanmadıkça, Köstence'deki vapurlara limandan çıkış izni verilmiyordu.

1935 yılı yaz ayları boyunca göçmen nakliyatı aralıklarla devam etti. Ancak Eylül ayı sonlarına gelindiğinde vapurcular yaptıkları seferlere ait navlun ücretlerinin ödenmediğini gerekçe göstererek sefere çıkmayacaklarını ilân ettiler ve dolayısıyla göçmen sevkıyatı durdu (Cumhuriyet 24 Eylül 1935: 2). Vapurcuların ifadesine göre toplam borç 5 milyon ley civarındaydı (Son Posta 19 İkinci Teşrin 1935: 9). Vapur sahipleri ayrıca, göçmen başına 290 ley üzerinden mukavele yaptıklarını ve o zaman 81 leynin 1 liraya denk geldiğini, oysa son zamanlarda leynin lira karşısında % 44 oranında değer kaybettiğini ifade ederek, aradaki farkın taşıma ücretlerine yansıtılmasını talep etmekteydiler (Son Posta 21 İkinci Teşrin 1935: 8). Deniz Ticaret Müdürlüğü ile vapurcular arasındaki görüşmeler yaklaşık bir ay sürdü. Görüşmeler neticesinde borçların hemen ödenmesi ve bundan sonra göçmenlerin nüfus başına 360 kuruş üzerinden taşınması hususunda anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya göre ayrıca vapurcular göçmenlerin canlı hayvanları için 625, arabaları için ise 500 kuruş taşıma ücreti alacaklardı (Cumhuriyet 24 İkinci Teşrin 1935: 8).

Vapurcuların navlun ücretleri ile ilgili görüşmelerin devam ettiği sıralarda, Köstence'de ve Dobruca'nın iç bölgelerinde göç için gerekli hazırlıkların tamamlamış 25 bin kişilik (BCA 030.10/72.475.2) bir kitle heyecanla Türkiye'ye kavuşmayı beklemekteydi. Ancak bu heyecanlı bekleyiş 25 Eylül 1935'de Ankara'dan Bükreş elçiliğine ulaşan bir yazı ile yerini hayal kırıklığına bıraktı. Çünkü söz konusu yazıda, 1935 yılı için artık Türkiye'ye göçmen gönderilmemesi istenmekteydi. Buna gerekçe olarak da, "eldeki tahsisatın gelenleri bile barındırmaya kâfi gelmemesi" gösterilmekteydi (BCA 030.10/116.810.13). Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye Hükümeti Romanya ve diğer Balkan ülkelerinden gelen göçmenleri yerleştirmek hususunda bütçesinden kaynaklanan önemli sorunlar yaşıyordu. Aldığı bu son kararlar, göçü geçici de olsa durdurarak, çözülmesi sonradan mümkün

olmayacak bir takım problemlerin önünü almak niyetinde olsa gerekti. Bu iyi niyete karşılık 25 Eylül tarihli yazı, Türkiye'nin göç ve iskân plânlaması işini iyi bir biçimde yapamadığı gerçeğini de ortaya koyuyordu. Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere Trakya Umumi Müfettişi 1935 yılı için sadece Romanya'dan 50 bin göçmen kabul edilebileceğini ifade etmiş, elçi ve konsolosluklar da ona göre çalışma yürütmüşlerdi. Oysa gelinen noktada sözü edilen miktarın yarısından biraz fazlası Türkiye'ye göç etme imkânına kavuşmuş (BCA 030.10/116.810.15), geride hayal kırıklığına uğramış bir kitle bırakılmıştı. Dolayısıyla 1935 yılı içinde Türkiye'de göç ve iskân işi ile uğraşan kurumların eş güdümlü biçimde hareket etmediği, yapılan plânlamalarda ülkenin mevcut imkânlarının pek de gözetilmediği gerçeği ortaya çıkıyordu.

Türkiye Hükümeti Bükreş elçiliğinin yanı sıra Romanya Hükümetine de bir yazı göndererek, 1935 yılı için artık göçmen gönderilmemesini istedi (Cumhuriyet 12 İkinci Teşrin 1935: 1). Bu talep, mallarını bir yıl önce tasfiye eden ve nakledilmeyi bekleyen 8 bin göçmenin Kasım 1935 sonlarında Türkiye'ye gönderilmesinden sonra tam olarak uygulamaya konuldu (Cumhuriyet 22 İkinci Teşrin 1935: 1). 1935 yılı içinde mallarını tasfiye ederek Köstence'de göç etmeyi bekleyen 15 bin kişi ise ya geldikleri bölgelere geri gönderildi, ya da konsoloslukça kiralanan hanlara yerleştirildi (Cumhuriyet 24 İkinci Teşrin 1935: 8, Son Posta 26 İkinci Teşrin 1935: 1).

1935 yılı içinde mallarını tasfiye ederek göçü bekleyen 15 bin göçmenin mevcudiyeti ve göçlerin belli bir düzen ve program dahilinde gerçekleşmesi zorunluluğu karşısında Türkiye, 1936 yılı başında Bükreş elçiliği vasıtasıyla Romanya resmî makamlarına başvurarak (Akşam 9 Şubat 1936: 1), daha önce mutabık kalınan, ancak yazılı hale getirilmeyen prensip kararlarının mukavele haline getirilmesi talebinde bulundu. Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey vasıtasıyla yürütülen görüşmeler Nisan ayı sonlarında tamamlanarak, bir mukavele metni ortaya çıkarıldı. Metin üzerindeki çalışmalar yaklaşık dört ay sürdü ve nihayet 4 Eylül 1936'da göç mukavelesi taraflar arasında imza edildi. Mukaveleye göre, Dobruca'da oturan Müslüman Türk tebaa beş sene zarfında Türkiye'ye göç ettirilecek ve bu belli bir program dahilinde sancak sancak icra edilecekti. Göçler her iki tarafın katılımıyla kurulacak bir komisyon marifetiyle yürütülecekti. Göçmenlerin şehir harici gayrimenkulleri Romanya Hükümetine kalacak, bunların bedelleri hektar başına 6.000 ley üzerinden hesaplanacak ve borç olarak kaydedilecekti. Romanya, toplam borcun % 25'ni kereste, % 25'ini canlı hayvan, % 10'unu petrol ve geri kalanı da diğer bir takım eşya ile ödeyecekti. Göçmenler şehir dahilindeki gayrimenkullerini ise kendileri satacak ve bedeli ile de kereste, petrol vs. götürebileceklerdi. Şahsi eşyalarını, çift hayvanla-

rını, tarım alet ve edevatını yanına alabilecek olan göçmenler, fert başına 1.000 ley ile 2.000 ley değerinde döviz çıkarabileceklerdi (Cumhuriyet 11 Birinci Kanun 1936: 2, Altuğ 1991: 117-118).

Türkiye ile Romanya arasında söz konusu mukavele ile ilgili çalışmalar sürerken, bir yandan da göçler devam etmekteydi. 1935 yılı içinde mallarını satmış, göçe hazır halde bekleyen 25 bin kişi 1936 yaz ayları içinde Türkiye'ye taşındı (Ulus 17 Nisan 1936: 6, Son Posta 16 Temmuz 1936: 4). Ancak bunlar menkul ve gayrimenkullerini önceden sattıkları için 4 Eylül 1936 tarihli mukavele şartları dışında bırakıldılar.

Göç mukavelesinin tatbiki ile ilgili çalışmalar 1937 yılının ilk günlerinde başladı. Öncelikle, göç edecek kimselerin kırsal bölgelerdeki gayrimenkullerinin tespiti ve kayıt altına alınması için iki ülke temsilcilerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Türkiye bu komisyona Tokat Mebusu Nazım Poroy, Avukat Kemal Bey ve bir kâtip ile katıldı (BCA 30.18.1.2/74.40.5, BCA 30.18.1.2/77.68.6). Söz konusu komisyon 1937 yılı içinde Türkiye göç etmesi öngörülen 15 bin kişinin (Son Posta 28 Mayıs 1937: 4) geride bıracağı ev ve arazinin tespit ve kaydını yapmaya çalıştı.

Kayıt çalışmaları yapılırken, bir taraftan da işlemleri tamamlanan göçmenlerin taşınmasına çalışılmaktaydı. Nitekim bu kapsamda Türkiye Hükümeti ilk olarak 1935 yılında tespit edilen taşıma ücretlerinin yüksek olduğunu düşünerek, vapurcularla tekrar masaya oturdu. Yapılan görüşmeler neticesinde Kalkavanzadelerle, Köstence İstanbul arasında her bir göçmenin 190 kuruşa, canlı hayvanların 3 liraya ve arabalarında 280 kuruşa taşınması hususlarını içeren bir mukavele yapıldı. Mukaveleye göre ayrıca, İzmir'e yapılacak seferlerde bu ücretlere % 50 oranında zam uygulanacaktı (Son Posta 17 Haziran 1937: 4, Anadolu 19 Haziran 1937: 6). Nitekim bu tarife üzerinden 1937'de 15 bin ve 1938'de 10 bin civarında Türk, Köstence'den İstanbul ve İzmir'e taşınmıştır. 4 Eylül 1936'da Romanya ile göç mukavelesi yapılması ve sürecin buna göre işletilmesi, önceki yıllarda yaşanan göç ve iskân ile ilgili sorunları önemli ölçüde azaltmıştır. Bununla birlikte mukavele ile birlikte tarım ve ticaretle uğraşan zengin Türklerin de herhangi bir maddî kayba uğramadan göç etmeleri sağlanmış, ülkeye petrol ve ke-restenin yanı sıra önemli miktarda nakit akışı sağlanmıştır. Netice itibariyle 1934-1938 aralığı Türk göçlerinin en yoğun yaşandığı dönem olmuş ve bu dönemde 80 binin üzerinde Müslüman Türk Türkiye'ye göç ettirilmiştir (Geray 1962: 13).

3. Gagauz Türklerinin Göçü Meselesi

1930'ların başında 250 bine yakın bir nüfusa sahip olan Gagauz Türkleri, Romanya'da daha çok Basarabya ve Dobruca bölgelerinde yaşamaktaydı-

lar(7). Ortodoks Hıristiyanlığı inancına sahip olan Gagauz Türkleri, bu nitelikleri nedeniyle gerek Osmanlı idaresinin ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgisini çeken bir topluluk değildi. Zaten cumhuriyet idaresi de adı geçen topluluk hakkındaki ilk bilgileri 1930'ların başından itibaren bölgedeki konsoloslarından almaya başlamıştır (Anzerlioğlu 2006: 32). Gagauzlar hakkındaki bilgiler Hamdullah Suphi Bey'in 1931 yılında Bükreş elçiliğine atanması ile önemli oranda artmış ve Gagauz göçü meselesi de bu tarihten itibaren gündeme gelmiştir. Hamdullah Suphi Bey Bükreş'e geldikten kısa bir süre sonra Gagauz Türkleri ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Nitekim "Gagauz Türkleri" başlıklı ilk raporu elçilik görevine atanmasının sadece yedi ay sonrasında, 18 Ocak 1932 tarihine aittir. Hamdullah Suphi Bey söz konusu raporda, Gagauzların tarihi, fiziki görünüşleri, örf, adet ve gelenekleri hakkında bilgiler vermekte ve "Türklüğünden şüphe edilemeyecek olan" bu kitlenin Türkiye'ye kabulü hususundaki ümit ve beklentisini şu cümlelerle ifade etmekteydi:

Eğer Türk milliyetperverliği, eski Rumeli'nin koskoca bir parçasında asırlardan beri anadillerini sadakatla muhafaza eden bu eyi ahlak sahibi, sağlam ve güzel Türk halkı ile alakadar olmaya başlar ve bunlara tarihi hakikati telkin ile kendilerini Türk camiasına davet ederek başka milletler arasında büsbütün eriyip kaybolmalarına mani olursa ve nihayet ümit ve temenni ettiğim üzere Anadolu'nun kapılarını Türk ırkının bu öz evladına açar ve eski maruf tesamuhuna göre onlara dini hürriyetleriyle beraber yer ve yurt gösterirse boş olan Anadolu kendisine sadakatla ve merbut kalacağı muhakkak olan yep yeni bir kuvvet kazanır... (BCA 030.10/246.666.30, Anzerlioğlu 2006: 40).

Hamdullah Suphi Bey bu satırları kaleme alırken, 1923'de Ortodoks Karaman Türklerinin mübadeleye tabi tutulduğu gerçeğini unutmuş olmasa gerektir. Bu açıdan Ortodoks Gagauz Türklerinin Türkiye'ye göçü hususunda ümit beslemesi ve bu hususta talepte bulunması oldukça ilginçtir.

Hamdullah Suphi Bey'in içindeki ümit ilerleyen yıllarda tükenmemiş olsa gerektir ki, 24 Ekim 1934 tarihli raporu da aynı konuyla ilgiliydi. Yine Gagauz göçü hususundaki ümit ve beklentisini ifade ediyordu. Ancak bu sefer farklı olarak, sanki Gagauz Türklerinin Müslüman Türklerden daha nitelikli bir nüfus olduğunu ispat etmek gayreti içerisindeydi. Nitekim ona göre, "Müslüman Türkler çok çekingen ve çok yalın olduğu için hislerini coşkunlukla göstermekten çekinmekte", Gagauz Türkleri ise "çok daha uyanık, daha zengin, daha tahsilli ve daha yetişmiş"ti. Yine ona göre, İslâm terbiyesi Müslüman Türklerin "bütün heveslerini öldürmüş geride gündelik hayatın içinde kaybolmuş gayesiz bir millet" bırakmıştı. Buna karşılık Gagauz Türkleri "dipdiri, ruhu istekle, mücadele kuvvetiyle dolu" bir un-

surdu. Dolayısıyla “ıssız Anadolu’ya neşe, refah ve umran getirecek” asıl kitle Gagauz Türkleriydi (BCA 030.10/247.668.14, Anzerlioğlu 2006: 44-45).

Bu raporun, Dobruca’daki Müslüman Türklerin kitlesel olarak Türkiye’ye kabul edilmeye başladığı tarihlere denk gelmesi rastlantı olmasa gerekti. Anlaşıldığı kadarıyla Hamdullah Suphi Bey söz konusu raporla, Türkiye’nin oldukça nitelikli bir nüfusu görmezden geldiğini düşünmekte ve üstü kapalı biçimde de olsa hükümeti eleştirmektedir.

Hamdullah Suphi Bey’in bu raporları ile Türkiye’nin gündemine giren Gagauz göçü meselesinin kamuoyunda yerini alması ise ancak, 1935 yılı Aralık ayı sonlarında Yaşar Nabi Nayır’ın Ulus gazetesinde yazmış olduğu makaleler ile mümkün olabilmıştır(8). Yaşar Nabi Bey 1935 yılı içinde Balkan ülkelerine bir gezi yapmış ve bu makaleleri de Romanya’daki izlenimlerine dayalı olarak kaleme almıştı. Yaşar Nabi Bey bu makalelerde Romanya’daki Gagauzların Türklükleri hakkında bilim adamlarınca ortaya konulmuş “ilmi” delilleri ayrıntılı biçimde anlatmakta ve Gagauzların Türkiye’ye göç etmek hususunda ne kadar istekli olduklarını ifade etmekteydi.

Hamdullah Suphi Bey’in görüşlerini destekler nitelikteki bu makalelere yönelik en önemli tepki Türkiye dışından, Türkiye’nin Madrid Elçisi Tevfik Kâmil Bey’den geldi. 18 Ocak 1936’da Başvekil İsmet İnönü’ye bir yazı gönderen Tevfik Kâmil Bey, Gagauzlarla ilgili Ulus’ta yayınlanan makalelerden ve radyoda yapılan Gagauz müsamerelerinden haberdar olduğunu ifade etmekte ve tüm bunları Gagauz göçünü meşru kılmaya yönelik propagandalar olarak nitelendirmektedir. Gagauzların Türk olduğu yolundaki ilmi delillere pek de itibar edilmemesi gerektiğini belirten Tevfik Kâmil Bey, bu iddiasını doğrulayacak kendince bazı tespitler yapmakta ve Gagauzların Türklükle “*rabitalarının*” kalmadığını ifade etmekteydi. Gagauz göçü lehinde gazeteler vasıtasıyla yürütülen propagandaya kesinlikle itibar edilmemesini isteyen Tevfik Kâmil Bey, yazısının sonunda şu düşüncelere yer vermektedir: “...Mübadele ve ona tekaddüm eden milli hareket sayesinde milli birliği te[fe]ssüs eder gibi olan memleketimize yeniden bir Ortodoks cemaati getirmek kendi yaptığımızı yine kendimiz yıkmak, gelecek asırlarda fitne ve şuriş unsurlarını biriktirmek olur. Türk gazeteleri bundan sakınmalıdır. Bunu kestiremeyecek kadar dünün acı misallerini unutmış olanların mazarratına mani olacak hükumettir.” (BCA 030.10/116.810.12). Görüldüğü üzere Tevfik Kâmil Bey burada 1923-24 Türk Yunan nüfus mübadelesine gönderme yapmakta, mübadele ile yekpare, türdeş bir yapı oluşturulduğuna dikkat çekmekte ve bu yapının Gagauz göçü ile bozulmaması gereğine işaret etmekteydi.

Madrid Elçisi Tevfik Kâmil Bey'in 31 Ocak 1936'da yine aynı konuyla ilgili olarak Başvekil İsmet İnönü'ye bir yazı daha gönderdiğini tespit etmekteyiz. Bazı yabancı gazetelerde Gagauzların İstanbul'da iskân edilme taleplerine karşılık Türk Hükümetinin bunu kabul etmediği yolunda bazı haberler okuduğunu ifade ederek yazısına başlayan Tevfik Kâmil Bey, Gagauzları Türkiye'ye getirmek üzere bazı kimselerce üç yıldır mesai sarf edildiğini belirtmekte ve hükümetin bu çalışmaları boşa çıkarmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmekteydi. Tevfik Kâmil Bey son olarak sözü yine 1923-24 nüfus mübadelesine getirmekte ve “[Gagauzlar da]1923 senesinde Türkiye topraklarında mukim bulunmuş olsaydı, Mübadele Komisyonu onları emsali gibi Yunanistan'a sevke mecbur [tutulacaklardı]” hatırlatmasını yapmaktaydı (BCA 030.10/116.810.12).

Tevfik Kâmil Bey'in Başvekil İsmet İnönü'ye gönderdiği yazıların nasıl karşılandığı, hükümet üzerinde nasıl bir etki uyandırdığı ve ne şekilde cevaplandırıldığı hususunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak ilginçtir hemen hemen aynı günlerde Ulus gazetesi yazarı Yaşar Nabi Nayır, 1935 Balkan gezisi izlenimlerini *Balkanlar ve Türklük* adlı bir eserde toplamış ve yayımlamıştır. Yaşar Nabi Bey 256 sayfalık eserin 58 sayfasını Romanya'daki Gagauzlara ayırmıştı. Yaşar Nabi Bey burada, Gagauzların yaşamış oldukları tüm sıkıntılara rağmen dil, kültür, örf ve adet bakımından Türklüklerini oldukça canlı bir biçimde muhafaza ettiklerini ifade etmekte ve buna dair pek çok örnek sunmaktaydı. Dinî inanış dışında Anadolu insanı ile hiçbir farkı olmayan bu kitlenin, Türkiye'ye göç etmek hususunda oldukça istekli olduğunu belirten Yaşar Nabi Bey, Hıristiyan Türklerin Türkiye'de yadrganacakları, hatta kötü muamele görecekları şeklindeki düşüncelere karşı çıkmakta, Osmanlı döneminde Hıristiyanlarla Müslümanların bir arada yaşayabildikleri gerçeğinden hareketle, dil ve kültür birliği taşıyan iki kitlenin çok rahat kaynaşacağına olan inancını ifade etmekteydi. Ona göre, Gagauzların dindarlığı, Anadolu Müslümanlarının din duyguları gibiydi. Her iki kitlenin de inanışları yüzeyseldi ve taklitçilikten ibaretti. Gerek Hıristiyanlık ve gerekse Müslümanlık her iki halkın ruhuna ve şuuraltına işlemediği. Dolayısıyla Gagauzlar da tıpkı Müslüman Türkler gibi “*devleti en kutsal bir varlık tanıyan ve ona tapan laik vatandaşlar*” olabiliyorlardı (1936:106-109). Yaşar Nabi Bey tıpkı Hamdullah Suphi Bey gibi, Gagauz göçüyle birlikte Türkiye'nin oldukça nitelikli bir nüfusa kavuşacağını ve bu nüfusun da ülke ekonomisinin önemli dinamiklerinden biri olacağını dile getirmekteydi. Nitekim bu husustaki görüşleri şu şekildeydi.

“Gagauzlar, bugün buldukları yerlerde imrenilecek ve takdirle anılacak medeni eserler vücuda getirmişlerdir. Bu çalışkan, enerjik, kafaları aydınlık, kültüre ve iyi yaşamaya kıymet veren unsurların anayurda gelmesi, yalnız

memleket nüfusunu arttırmakla kalmayacak, aynı zamanda nispeten geri olan Anadolu köylüleri için bir örnek teşkil edecek ve aralarına kavuştukları Müslüman köylülerin seviyelerinin yükselmesine hizmet edeceklerdir. Bağından şarabını kendi çeken, halısını ve giyecek eşyasını evinde kendi eliyle ve çok zevkli bir şekilde kendisi yapan Gagauzlar, bizim aradığımız ve beklediğimiz köylülerdir. Onların memleketin yükselmesinde ve büyük Türkiye idealinde oynayacakları rol göçmelerinden çok zaman geçmeden gözlerimizin önüne serilecek ve ekonomimizdeki hayırlı tesirleri derhal kendini gösterecektir..." (1936:109-110).

Muhtemel bir Gagauz göçünün yararlarını bu şekilde sıralayan Yaşar Nabi Bey, son olarak göç sonrası iskân meselesine temas etmekteydi. Gagauzların mümkün olduğu kadar toplu bir biçimde iskân edilmesini isteyen Yaşar Nabi Bey, iskân mıntıkası hakkında coğrafi bir mekân ismi zikretmemekte, ancak buldukları yerlerin iklim ve toprak şartlarına en yakın bölgelere yerleştirilmelerinin uygun olacağını ifade etmekteydi (1936:110).

Yaşar Nabi Bey'in kitabında dile getirdiği bu görüşlerin Gagauzların Türkiye'ye göçü meselesinde kamuoyunu ne şekilde ve ne ölçüde yönlendirdiği tespit edilememekle birlikte, hükümet üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı kolaylıkla söylenebilir. Çünkü 4 Haziran 1936'da Romanya ile yapılan göç mukavelesinde, Gagauzlardan hiçbir şekilde söz edilmemiş, sadece Müslüman Türklerin göçü ve onların geride bırakacağı menkul ve gayrimenkullerin durumu değerlendirilmiştir. Bu son gelişme hiç şüphesiz başta Yaşar Nabi Bey olmak üzere, Gagauz göçü lehinde bulunan kimselerin ümidini büyük oranda kırmış olsa gerektir. Bununla ilgili tek istisna belki de Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey'dir. Nitekim Mustafa Baydar'dan öğrendiğimize göre, Hamdullah Suphi Bey, Basarabya'nın 1940'da, Dobruca'nın da 1944'te Kızılordu birliklerince işgaline değin, Gagauzların Türkiye göç ettirilmesi hususundaki ümidini ve hayalini kaybetmemiştir (1968: 159).

Sonuç

1. Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle artma esasına dayalı bir nüfus politikası izleyen Türkiye, bu politikanın gereği olarak Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olan Türkleri Anadolu'ya taşımıştır. Bu kapsamda cumhuriyetin ilk on beş yılında, diğer bir ifadeyle Atatürk döneminde yaklaşık 114 bin kişi Romanya'dan Türkiye'ye gelmiştir.
2. Türkiye bu göçler neticesinde zengin ve eğitilmiş bir nüfusu Anadolu'ya taşıyarak ziraî kol gücünü arttırmış, emek arzını genişletmiş, dolayısıyla tarıma elverişli atıl toprakların işletmeye açılmasını temin etmiştir. Özellikle 1923-1928 ve 1937-1938 dönemlerinde göçmenlerin beraberle-

rinde getirmiş oldukları döviz, petrol ve kereste ise gelişen Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır.

3. 1930 sonrası dönemde Romanya'daki Ortodoks Hıristiyanlık inancına mensup Gagauz Türklerinin göç ettirilmesi için Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tannıöver ve Ulus gazetesi yazarı Yaşar Nabi Nayır'ın bazı teşebbüslerde buldukları, hatta bu göç lehinde propaganda yaptıkları tespit edilmektedir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bunlara itibar etmemiş ve 1923'de Ortodoks Karaman Türklerinin Yunanistan'a gönderilmesi gerçeğinden hareketle Gagauz Türklerinin göçüne izin vermemiştir. Dolayısıyla bu kararlılık, Türkiye'de ulus-devlet oluşumu sürecinde dinî açıdan türdeş bir yapının da oldukça önemsendiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Açıklamalar

1. Eksik nüfus, insan sayısının ülke kaynaklarını ve endüstrisini işletmeye ve diğer hizmetleri görmeye yetmemesi anlamına gelen bir terimdir. İpek, 2005, 174-175.
2. Bu tedbirler için bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10/26.147.2.; BCA, 30.18.1.1/023.16.1. Solak, 1998, 126; İpek, "2005, 181-184.
3. Serbest göçmen, hükümetten yardım talep etmemek şartıyla, istediği yere yerleşme salâhiyeti verilen kimseler için kullanılan kanunî bir tabirdir.
4. İskânlı göçmen, Hükümet yardımıyla iskân edilen ve gösterilen iskân mıntkasında belli bir süre oturmak şartını kabul eden kimseler için kullanılan kanunî bir tabirdir.
5. Hamdullah Suphi Bey Türk Ocaklarının kapatılmasının hemen ardından 1931'de Bükreş orta elçisi olarak atanmıştı. Bak. Dağıstan, 2002.
6. Müştemelâttan kasıt ev ve ahırdır.
7. Gagauzlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Manof 1939; Ülküsal 1966, Güngör-Arğunşah 1998.
8. Bu makaleler için bkz. Ulus, 22 İllkanun 1935, s. 4.; Ulus, 23 İllkanun 1935, s. 4.; Ulus, 25 İllkanun 1935, s.4.; Ulus, 27 İllkanun 1935, s. 4.; Ulus, 28 İllkanun 1935, s. 4.; Ulus, 31 İllkanun 1935, s. 4.

Kaynakça

A. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B. Gazeteler

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Kızılay

Son Posta

Ulus

C. Kitap ve Makaleler

- ALTUĞ, Yılmaz (1991), "Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler", *Belleten*, LV/212: 109-120.
- ANZERLİOĞLU, Yonca (2006), "Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri", *Bilgi*, 39: 31-51.
- ARI, Kemal (1992), "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/23: 409-420.
- ATAY, Falih Rıfki (1970), *Taymis Kıyıları*, Baha Matbaası: İstanbul.
- BAYDAR, Mustafa (1968), *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Mentş Kitabevi: İstanbul.
- ÇAĞAPTAY, Soner (2002) "Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları", *Toplum ve Bilim*, 93: 218-241.
- DAĞISTAN, Adil (1992), "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/54.
- FEHER, Géza (1999), *Bulgar Türkleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- IRMAK, Yakut (1981), "Atatürk Döneminde Nüfus Politikası", *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri* (8-9 Haziran).
- GERAY, Cevat (1962), *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1960)*, Ankara.
- GÜNGÖR- ARGUNŞAH, Harun- Mustafa (1998), *Gagauzlar*, Ötüken Yayınları: İstanbul.
- İNAN, Arı (1982), *Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- İPEK, Nedim (1999) *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- _____ (2005), "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Siyaseti", *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi (8-12 Aralık 2003)*, I: 173-190.
- _____ (2000), *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- KOLLU, Atilla (1996), *Türkiye Balkan İlişkileri 1919-1939*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- MANOF, Atanas (1939), *Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)*, Çev. Türker Acaroğlu, Varlık Neşriyatı: Ankara.
- NAYIR, Yaşar Nabi (1936), *Balkanlar ve Türklük*.
- NEŞET Halil (1932), *Davamız*, Himaye-i Etfal Kitabı.
- ÖZGİRAY, Ahmet (1996), "Türkiye-Romanya Siyasi İlişkileri (1920-1939)", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 34 (1-2):
- SARAÇ, Hüseyin (1997), *Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslâm'da Nüfus Politikası*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.

- SOLAK, Ferruh (1998), "Türkiye Nüfusunun Cumhuriyet Dönemindeki Gelişim Seyri", *Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı I*, 23-24: 126-129.
- ŞEREF Nuri (1935), "İskan Kanunu ve Yurtlandırma Politikamız", *Ulus*, 27 Temmuz.
- ÖKSÜZ, Hikmet (1996), *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- TALAS, Cahit (1992), *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi
- TEKELİ, İlhan (1990), "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu", *Toplum ve Bilim*, 50: 49-71.
- TODOROVA, Maria (1997), *Balkanları Tahayyül Etmek*, Çev. Dilek Şendal, İletişim Yayınları: İstanbul.
- ÜLKÜSAL, Müstecip (1966), *Dobruca ve Türkler*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını
- _____ (1976), "Romanya Türkleri", *Türk Dünyası Elkitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara.
- YALÇIN, Cemal (2004), *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık: Ankara.
- ZAIM, Sabahaddin (1973), *Türkiye'de Nüfus Meselesi*, Boğaziçi Yayınları: İstanbul.